

การเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย
ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม

Strengthening Human Relations Among Students in The Field of Early
Childhood Education with The Approach to Multicultural Education

ธนพร แถวไรสง,* และปนิดา เนื่องพนอม**

Tanaporn Thawthaisong, and Panida Nueangpanom

Received: March 21, 2024 Revised: June 5, 2024 Accepted: June 14, 2024

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย
ชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม 2. เปรียบเทียบมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย
ชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ นักศึกษาสาขาการศึกษาปฐมวัยชั้นปีที่ 1
ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จำนวน 1 ห้อง จำนวน 28 คน
เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วย 1. แผนการจัดการเรียนการสอน (มคอ.3) การจัดการเรียนรู้ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม
ในรายวิชาการจัดกิจกรรมทางภาษาและการสื่อสารสำหรับเด็กปฐมวัย จำนวน 10 แผน 22 แบบประเมินมนุษยสัมพันธ์
แบบมาตราส่วนประมาณ จำนวน 10 ข้อ 50 คะแนน สถิติที่ใช้ คือ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบ
ค่าที

ผลการวิจัยพบว่า 1. นักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัยชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมเสริมสร้าง
มนุษยสัมพันธ์โดยใช้แนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม มีมนุษยสัมพันธ์มากขึ้น และ 2. เปรียบเทียบจากผลต่างของคะแนน
มนุษยสัมพันธ์ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม หลังทำกิจกรรมมีคะแนนสูงกว่า ก่อนการจัดกิจกรรม อย่างมีนัยสำคัญ
ทางสถิติ ที่ระดับ .05

คำสำคัญ: การศึกษาพหุวัฒนธรรม, นักศึกษา, มนุษยสัมพันธ์

* อาจารย์สังกัดคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

** อาจารย์สังกัดคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

Abstract

The objectives of this research were to: 1. strengthen the human relations of first-year early childhood education students using a multicultural education approach, and 2. compare the human relations of these students before and after implementing the multicultural education approach. The sample consisted of 28 first-year early childhood education students enrolled in the second semester of the 2023 academic year at the Faculty of Education, Thepsatri Rajabhat University. The research instruments included: 1. a teaching and learning management plan (MCF 3) based on multicultural education guidelines for the course on organizing language and communication activities for early childhood, comprising 10 plans; and 2. a human relations assessment form with a 10-item, 50-point rating scale. The statistical methods used were mean, standard deviation, and t-test.

The research results indicated that: 1) first-year early childhood education students who participated in activities designed to strengthen human relations through a multicultural education approach showed improved human relations; and 2) there was a statistically significant increase in human relations scores after the activities compared to before, with significance at the .05 level.

Keywords: Multicultural Education, Students, Human Relations

บทนำ

ประเทศไทยมีประชากรที่มาจากหลากหลายชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม ภาษา ซึ่งความหลากหลายชาติพันธุ์นี้ส่งผลต่อมนุษยสัมพันธ์ การปรับตัว และการศึกษา เพราะนักศึกษาที่มาจากหลากหลายชาติพันธุ์ ศาสนาวัฒนธรรม ภาษา มีสัดส่วนการเรียนรู้รวมเพิ่มมากขึ้นในสถานศึกษา ความแตกต่างที่หลากหลายทั้งทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ขนบประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตส่งผลทำให้นักศึกษามีปัญหาด้านมนุษยสัมพันธ์ และการปรับตัวเข้ากับเพื่อนใหม่ในชั้นเรียน ทำให้ผลการเรียนต่ำลงและไม่ศึกษาต่อ ทั้งนี้ยังส่งผลต่อการกล้าแสดงออก ขาดความมั่นใจในตนเอง เพราะแต่ละคนต่างก็มีวิถีวัฒนธรรมของตนเองซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพ ทักษะ ทักษะ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล ความแตกต่างนี้ทำให้เกิดความคิดแบ่งแยก การเหยียดหยาม เกิดอคติหรือความไม่เข้าใจกัน ซึ่งกลายเป็นอุปสรรคในการศึกษา การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการสื่อสาร (พระไพศาล วิสาโล, 2550, หน้า 3 - 5)

การจัดการศึกษาในสถานศึกษาที่มีผู้เรียนต่างวัฒนธรรมเรียนร่วมกัน เรียกว่าการศึกษาพหุวัฒนธรรม (Multicultural Education) นงเยาว์ เนาวรัตน์, และคณะ (2562, หน้า 9) ได้กล่าวว่า การศึกษาพหุวัฒนธรรมหมายถึง ความคิดและโมทัศน์การจัดการทางการศึกษาที่ทำทลายวาทกรรมการศึกษาที่เน้นการกลืนกลายผู้เรียนเข้าสู่วัฒนธรรมรัฐชาติที่ไม่คำนึงถึงความแตกต่างหลากหลาย การกดทับ และลดทอนตัวตน และวัฒนธรรมอื่น นอกจากนี้เป็นการเคลื่อนไหวปฏิรูปการศึกษาและการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เรียกร้องให้ได้มาซึ่งความสำเร็จด้านการเรียนของผู้เรียนทุกคนโดยก้าวข้ามข้อจำกัดทางชนชั้น สถานะ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ เพศสภาพ ภาษา ศาสนา หรือวัฒนธรรมใดก็ตาม ซึ่งควรจะมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมบนฐานวัฒนธรรมตน

ในขณะที่ สุธีรัช ชูชื่น (2555, หน้า 126 - 127) กล่าวว่า การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม หมายถึง การจัดการศึกษาประเภทหนึ่ง โดยจัดสภาพแวดล้อมในสถาบันการศึกษา ซึ่งมีผู้เรียนที่มาจากหลากหลายวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะยอมรับในความแตกต่างทางวัฒนธรรมมีความเคารพซึ่งกันและกัน ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ให้การเคารพแก่คนหรือกลุ่มคนที่อ่อนแอกว่า รวมไปถึงการเปิดเผยจุดยืน วัตถุประสงค์ และอุดมการณ์ของตน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ และลดความขัดแย้ง และ Banks (2007, p. 1 - 3) ได้กล่าวว่า การดำเนินการเพื่อจัดการศึกษาตามแนวทางพหุวัฒนธรรม อาจจะมีปัจจัยที่ขัดขวางและเกื้อหนุนต่อการศึกษาพหุวัฒนธรรม แนวทางที่สามารถดำเนินการเพื่อลดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถทำได้ 3 แนวทาง คือ 1. การขจัดความมีอคติ 2. การเชื่อมช่องว่างระหว่างผู้เรียน และ 3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ ครูต้องไม่คิดว่าผู้เรียนทุกคนมีโครงสร้างทางปัญญาที่ตีพอสำหรับเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนรู้ใหม่กับความรู้เดิม สร้างบรรยากาศในชั้นเรียนให้การสนับสนุนและส่งเสริมความสัมพันธ์อย่างจริงจังด้วยความจริงใจ เพื่อเชื่อมช่องว่างระหว่างผู้เรียนที่มีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมให้ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้สูงสุดตามระดับความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์และทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ 4-5 คน สมาชิกในกลุ่มมีระดับความสามารถแตกต่างกัน เช่น เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และความสามารถทางการเรียน สามารถสื่อสารกัน และร่วมกันปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย โดยสมาชิกแต่ละคนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนและต่องานกลุ่มโดยมีเป้าหมายร่วมกัน และได้รับรางวัลร่วมกันเมื่อกลุ่มประสบความสำเร็จการเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนร่วมกันปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย มีการใช้กระบวนการกลุ่ม

และการสื่อสารภายในกลุ่มจนสมาชิกเกิดความเข้าใจตรงกันและเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นการเรียนแบบร่วมมือจึงเป็นผลที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก การตระหนักว่าการปฏิบัติของตนมีผลต่อกลุ่ม รู้สึกประสบความสำเร็จและความภูมิใจร่วมกัน

ด้วยความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศรีวิชัยชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม เนื่องจากนักศึกษาที่ผู้วิจัยสอนมีนักศึกษาที่มาจากหลากหลายวัฒนธรรม เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ทำให้นักศึกษามีปัญหาด้านมนุษยสัมพันธ์ นำไปสู่การถูกล้อเลียน หรือการบูลลี่ (Bully) ทำให้ผู้เรียนขาดความมั่นใจในตนเอง ทำให้เขินอาย ไม่กล้าเข้าหาเพื่อน เกิดการแยกตัว ฯลฯ หากไม่ได้รับการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์อาจส่งผลกระทบต่อโอกาส ความก้าวหน้าในการศึกษา การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการประกอบอาชีพในอนาคต หากบุคคลใดขาดมนุษยสัมพันธ์ บุคคลนั้นมักจะพบกับปัญหาทั้งในด้านบุคลิกภาพที่ดี ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น จนเกิดความประหม่า กลัว วิตกกังวลต่าง ๆ ตามมา ดังนั้น การเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์สามารถทำให้บุคคลอยู่ร่วมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ส่งผลให้มีบุคลิกที่ดีขึ้น ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าพูดต่อหน้าผู้อื่น กล้าเข้าร่วมกิจกรรมกับเพื่อน ๆ ทำให้ผลการศึกษาดีขึ้น และยังทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ง่าย และอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างมีความสุข เพราะในอนาคต นักศึกษากลุ่มนี้ต้องไปประกอบอาชีพในระดับปฐมวัย จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการมีมนุษยสัมพันธ์เป็นแบบอย่างที่ดีงามในการมีปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมให้กับเด็กปฐมวัย ซึ่งเป็นวัยกำลังเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลรอบตัว

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

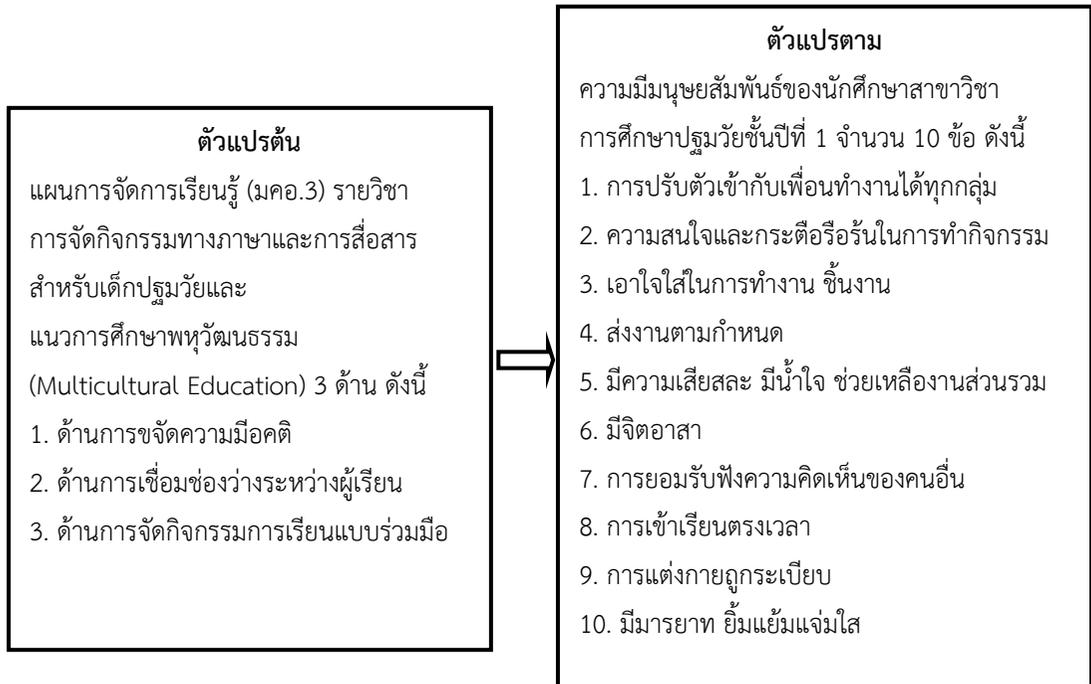
ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศรีวิชัยชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม
2. เพื่อเปรียบเทียบมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศรีวิชัยชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรมก่อนและหลังการทดลอง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาศรีวิชัยพหุวัฒนธรรมเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ความเชื่อ ศาสนา ทางภาษา ขนบประเพณี และวิถีชีวิตบนพื้นฐานของการยอมรับสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของแต่ละบุคคล โดยให้ออกาสบุคคลทุกกลุ่มซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ได้รับการพัฒนาทุกด้าน เพื่อนำไปสู่ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความเท่าเทียมกันของทุกคนในสังคม การศึกษาศรีวิชัยพหุวัฒนธรรมจะเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยนำไปสู่ความเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ มีคุณค่าและความสวยงามบนความแตกต่าง หลากหลาย มีศักยภาพ และสามารถนำความแตกต่างมาสร้างความเจริญก้าวหน้าได้อย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ตัวแปรโดยศึกษาจากแนวคิดและงานวิจัยจากนักวิชาการของ พระไพศาล วิสาโล (2550), สุธีรัช ชูชื่น (2555), นงเยาว์ เนาวรัตน์, และคณะ (2562), และ Banks (2007) สามารถสังเคราะห์และได้กรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพ 1

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 กลุ่มประชากรในการวิจัย คือ นักศึกษาสาขาการศึกษาปฐมวัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จำนวน 2 ห้อง โดยมีนักศึกษาทั้งหมดจำนวน 56 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษาสาขาการศึกษาปฐมวัยที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2566 คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จำนวน 1 ห้อง โดยมีนักศึกษาทั้งหมดจำนวน 28 คน กลุ่มตัวอย่างซึ่งได้มาแบบเจาะจง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมีรายละเอียดของเครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

2.1 แผนการจัดการเรียนการสอนด้วยแนวการศึกษาพัฒนาวัฒนธรรม (มคอ.3 รายวิชาการจัดกิจกรรมทางภาษาและการสื่อสารสำหรับเด็กปฐมวัย)

2.2 การจัดการเรียนรู้ด้วยแนวการศึกษาพัฒนาวัฒนธรรมในรายวิชาการจัดกิจกรรมทางภาษาและการสื่อสารสำหรับเด็กปฐมวัย จำนวน 10 แผน

2.3 แบบประเมินมนุษยสัมพันธ์แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) มี 5 ระดับ ตามวิธีของลิเคิร์ท (บุญชม ศรีสะอาด, 2545, หน้า 102 - 103) จำนวน 10 ข้อ ข้อละ 5 คะแนน รวม 50 คะแนน โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน และการแปลผลจากค่าเฉลี่ย ดังนี้

เกณฑ์การให้คะแนน

5	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับดีมาก
4	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับดี
3	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง
2	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับพอใช้
1	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับปรับปรุง

การแปลผลจากค่าเฉลี่ย

4.50 – 5.00	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับดีมาก
3.50 – 4.49	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับดี
2.50 – 3.49	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง
1.50 – 2.49	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับพอใช้
0 – 1.49	หมายถึง	ความมีมนุษยสัมพันธ์อยู่ในระดับปรับปรุง

2.4 นำแผนการจัดการเรียนการสอนและแบบประเมินมนุษยสัมพันธ์ที่สร้างเสร็จแล้วไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาและความสอดคล้องกับจุดประสงค์

2.5 นำแผนการจัดการเรียนการสอนและแบบประเมินมนุษยสัมพันธ์ ไปปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้เกณฑ์พิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญ 2 ใน 3 คน แล้วนำคะแนนหาค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบประเมินกับจุดประสงค์ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ มีค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบประเมินกับจุดประสงค์ (IOC) อยู่ระหว่าง 0.5 - 1.00 ซึ่งถือว่าเชื่อถือได้ โดยมีข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญให้ปรับแก้ ดังนี้ ควรให้ผู้เรียนร่วมกันออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย และกิจกรรมควรสอดคล้องกับสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน และในวิชาชีพครู

2.6 ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขแผนการจัดการเรียนการสอนและแบบประเมินมนุษยสัมพันธ์แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ก่อนนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่าง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการทดลองกับนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย ชั้นปีที่ 1 ในภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2566 โดยได้ทดลองกับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 28 คน ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

3.1 ชี้แจงให้ผู้เรียนทราบเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้การสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ โดยใช้แนวการศึกษาพัฒนาธรรม ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาตามคำอธิบายรายวิชาการจัดกิจกรรมทางภาษาและการสื่อสารสำหรับเด็กปฐมวัยใน (มคอ.3)

3.2 ชี้แจงให้ผู้เรียนทราบถึงเนื้อหารายละเอียดของวิชาที่จะสอน รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมที่ต้องดำเนินการในรายวิชาและขั้นตอนกระบวนการเก็บรวบรวมคะแนนและข้อมูลต่าง ๆ สำหรับใช้ในการดำเนินงานวิจัย

3.3 ผู้วิจัยทำการประเมินก่อนการทดลอง (Pretest) โดยการทำแบบประเมินมนุษยสัมพันธ์ แบบมาตราส่วนประมาณค่ากับกลุ่มเป้าหมายเป็นเวลา 1 สัปดาห์

3.4 ผู้วิจัยดำเนินการทดลองมนุษยสัมพันธ์ โดยจัดกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมาย เป็นระยะเวลา 10 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 1 วัน วันละ 4 ชั่วโมง รวมทั้งสิ้น 40 ชั่วโมงตามตารางสอน

3.5 ผู้วิจัยจัดการเรียนการสอนตามหัวข้อที่กำหนดในแผนการสอน และได้มอบหมายงานทั้งรายกลุ่มและรายบุคคล ทั้งงานที่ทำในห้องเรียนและงานที่เป็นการบ้านส่งในสัปดาห์ถัดไป

3.6 ผู้วิจัยใช้วิธีการหลากหลายในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการบันทึกวิดีโอ การถ่ายภาพ แบบประเมิน และจดบันทึกจากพฤติกรรมของนักศึกษาทุกสัปดาห์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แต่ต้น โดยมีรายละเอียดตามการจัดลำดับ ดังนี้ 1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ใบงาน และชิ้นงาน 2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการทำกิจกรรม และทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน 3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติตามข้อตกลง และ 4. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมและการสนทนาถามตอบ

3.7 เมื่อเสร็จสิ้นการทดลอง ผู้วิจัยทำการประเมินหลังการทดลอง (Posttest) โดยการทำแบบประเมินมนุษยสัมพันธ์แบบมาตราส่วนประมาณค่ากับนักศึกษาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทุกคนด้วยตนเอง ซึ่งเป็นแบบประเมินชุดเดียวที่ใช้ในการประเมินก่อนทดลอง เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ย ก่อนและหลังการทดลอง และนำไปวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อสรุปผลการวิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 วิเคราะห์มนุษยสัมพันธ์ตามแนวการศึกษาพัฒนาธรรมของนักศึกษาโดยใช้เครื่องมือชุดเดียวกัน โดยวิเคราะห์มนุษยสัมพันธ์ของผู้เรียนจากค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาศาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย

4.2 เปรียบเทียบคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาศาขาวิชาการศึกษาปฐมวัยก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง

4.3 นำคะแนนมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาศาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย ทั้งก่อนการทดลองและหลังการทดลอง นำมาทดสอบค่าที (T-test Dependent) สถิติที่ใช้ในการวิจัยโดยคำนวณจากสูตรของ บุญชม ศรีสะอาด (2553, หน้า 112)

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการทดลองกับนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาระดับชั้นปีที่ 1 ในภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2566 โดยได้ทดลองกับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 28 คน ผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

1. ผลการศึกษาระดับชั้นปีที่ 1 ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาระดับชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม ปรากฏผลดังตาราง 1

ตาราง 1 ผลการเปรียบเทียบคะแนนมนุษยสัมพันธ์ก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง โดยรวม ดังนี้

กลุ่มตัวอย่าง	N	\bar{x}	S.D.	t*	p
ก่อนทดลอง	28	2.61	0.13	5.13	0.00
หลังทดลอง	28	4.57	0.49		

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 1 พบว่า นักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาระดับชั้นปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ โดยใช้การศึกษาพหุวัฒนธรรม ก่อนการทดลอง นักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.61$, S.D. = 0.13) และหลังการทดลองนักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 4.57$, S.D. = 0.49) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. ผลการเปรียบเทียบมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาระดับชั้นปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรมเป็นรายด้าน ปรากฏผลดังตาราง 2

ตาราง 2 ผลการเปรียบเทียบคะแนนมนุษยสัมพันธ์ก่อนการทดลอง และหลังการทดลองเป็นรายด้าน

เปรียบเทียบคะแนนรายด้าน	ก่อนการทดลอง			หลังการทดลอง		
	\bar{x}	S.D.	ระดับ	\bar{x}	S.D.	ระดับ
การปรับตัวเข้ากับเพื่อนทำงานได้ทุกกลุ่ม	2.40	0.50	พอใช้	4.32	0.48	ดี
ความสนใจและกระตือรือร้นในการทำกิจกรรม	2.64	0.49	ปานกลาง	4.61	0.50	ดีมาก
เอาใจใส่ในการทำงาน ชื่นงาน	2.80	0.40	ปานกลาง	4.67	0.47	ดีมาก
ส่งงานตามกำหนด	2.50	0.50	ปานกลาง	4.67	0.47	ดีมาก
มีความเสียสละ มีน้ำใจ ช่วยเหลืองานส่วนรวม	2.50	0.50	ปานกลาง	4.60	0.49	ดีมาก
มีจิตอาสา เช่น การจัดเตรียมสื่อ วัสดุ อุปกรณ์การเรียน	2.60	0.50	ปานกลาง	4.60	0.49	ดีมาก
การยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น	2.60	0.50	ปานกลาง	4.54	0.48	ดีมาก
การเข้าเรียนตรงเวลา	2.80	0.40	ปานกลาง	4.53	0.50	ดีมาก

ตาราง 2 ผลการเปรียบเทียบคะแนนมนุษยสัมพันธ์ก่อนการทดลอง และหลังการทดลองเป็นรายด้าน (ต่อ)

เปรียบเทียบคะแนนรายด้าน	ก่อนการทดลอง			หลังการทดลอง		
	(N=28)			(N=28)		
	\bar{x}	S.D.	ระดับ	\bar{x}	S.D.	ระดับ
การแต่งกายถูกระเบียบ	2.50	0.50	ปานกลาง	4.60	0.49	ดีมาก
มีมารยาท ยิ้มแย้มแจ่มใส	2.71	0.46	ปานกลาง	4.60	0.49	ดีมาก
ค่าเฉลี่ยโดยรวม	2.61	0.13	ปานกลาง	4.57	0.49	ดีมาก

จากตาราง 2 พบว่า นักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศรีวิชัยวชิรวัฒน์ ปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม มีคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลองในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.61$, S.D. = 0.13) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กิจกรรมเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรมส่วนใหญ่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านการปรับตัวเข้ากับเพื่อนทำงานได้ทุกกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับพอใช้ โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านเอาใจใส่ในการทำงานและด้านการเข้าเรียนตรงเวลา ($\bar{x} = 2.80$, S.D. = 0.40 เท่ากัน) รองลงมา คือ ด้านมีมารยาท ยิ้มแย้มแจ่มใส ($\bar{x} = 2.71$, S.D. = 0.46) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการปรับตัวเข้ากับเพื่อนทำงานได้ทุกกลุ่ม ($\bar{x} = 2.40$, S.D. = 0.50)

ส่วนคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองของนักศึกษาศรีวิชัยวชิรวัฒน์ ปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม ภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 4.57$, S.D. = 0.49) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กิจกรรมเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม ส่วนมากอยู่ในระดับดีมาก ยกเว้นด้านการปรับตัวเข้ากับเพื่อนทำงานได้ทุกกลุ่ม ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับดี ซึ่งกิจกรรมเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านเอาใจใส่ในการทำงาน ชื่นงาน และส่งงานตามกำหนด ($\bar{x} = 4.67$, S.D. = 0.47 เท่ากัน) รองลงมา คือ ด้านความสนใจและกระตือรือร้นในการทำกิจกรรม ($\bar{x} = 4.61$, S.D. = 0.50) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการปรับตัวเข้ากับเพื่อนทำงานได้ทุกกลุ่ม ($\bar{x} = 4.32$, S.D. = 0.48)

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาศรีวิชัยวชิรวัฒน์ ปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม ผลการวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจนำไปสู่การอภิปรายผล ดังนี้

1. ผลการพัฒนาการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาศรีวิชัยวชิรวัฒน์ ปีที่ 1 ด้วยแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม พบว่า นักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ ดีขึ้น เช่น มีความรับผิดชอบ มีวินัย มีจิตอาสา ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และเคารพกฎกติกาที่สร้างร่วมกัน อยู่ในระดับดีมาก ส่งผลให้นักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์ดีขึ้น ทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ได้ทุกกลุ่ม สร้างความมั่นใจในการกล้าแสดงออกมากขึ้น ส่งผลให้มีบุคลิกภาพที่ดีตามมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักศึกษาตระหนักถึงการประกอบวิชาชีพครูปฐมวัยในอนาคต ซึ่งจะต้องทำงานร่วมกับ

หลากหลายบุคคล เช่น เพื่อนร่วมงาน เด็กนักเรียน ผู้ปกครองของนักเรียน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่แตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยม ดังนั้น การมีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนในห้องเรียน จึงเป็นเรื่องพื้นฐานที่สามารถนำไปปรับใช้ในอนาคตต่อไป โดยสอดคล้องกับ โศภิตา เถนว่อง, และจินตนา สรายุทธพิทักษ์ (2562) ได้ศึกษาผลของการจัดโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนระดับประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาที่มีมนุษยสัมพันธ์ระดับปานกลาง จำนวน 46 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองที่ได้ใช้โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ เป็นเวลา 8 สัปดาห์ จำนวน 23 คน และกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้ใช้โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ จำนวน 23 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบวัดการมีมนุษยสัมพันธ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติทดสอบ ค่าที ผลการวิจัย พบว่า 1. ค่าเฉลี่ยคะแนนการมีมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนกลุ่มทดลอง หลังการทดลองเพิ่มขึ้นกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 2. ค่าเฉลี่ยคะแนนการมีมนุษยสัมพันธ์หลังการทดลองของนักเรียนกลุ่มทดลองเพิ่มขึ้นกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และสอดคล้องกับ แววรรณ ชนมาสุข (2556) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการทำงานของเพื่อนร่วมงานกับประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงานในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการทำงานของเพื่อนร่วมงานกับประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงานในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ พนักงานที่ทำงานอยู่ในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานครที่มีสัญชาติไทย จำนวน 108 คน ผลการวิจัยพบว่า 1. การติดต่อสื่อสารในองค์กรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงาน ในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 2. โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันในระดับสูง 2. พฤติกรรมการทำงานของเพื่อนร่วมงานด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงานในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 3. โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันในระดับสูง 3. พฤติกรรมการทำงานของเพื่อนร่วมงานด้านจริยธรรมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิภาพ ในการทำงานของพนักงานในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 4. โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันในระดับต่ำ 4. การรับรู้ความขัดแย้งในบทบาทหน้าที่การทำงานในด้านการมอบหมายงานจากหัวหน้างานมีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงานในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 5. โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันในระดับต่ำ

2. ผลการเปรียบเทียบสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ชั้นปีที่ 1 โดยใช้แนวทางการศึกษาพหุวัฒนธรรม พบว่า หลังการทดลองมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษามีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าก่อนการทดลองทุกด้าน นักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้น สามารถทำงานกลุ่มได้กับเพื่อนทุกคน ทั้งนี้เนื่องมาจากการจัดกิจกรรมโดยใช้แนวทางการศึกษาพหุวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมน่าสนใจ มีกรณีศึกษา เข้าใจง่าย ทำให้ผู้เรียนเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลในสังคมพหุวัฒนธรรมมากขึ้น มีการช่วยเหลือ แบ่งปัน เห็นอกเห็นใจเพื่อน สร้างความรักสามัคคีในหมู่คณะมากขึ้น สอดคล้องกับ วรินทร์ อรรคปทุม (2565) ได้ศึกษาการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จำนวน 2 หมู่เรียน เป็นกลุ่มทดลอง 1 หมู่เรียน จำนวน 27 คน

และกลุ่มควบคุม 1 หมู่เรียน จำนวน 27 คน ผลการทดสอบ สมมติฐาน พบว่า นักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม เพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์เพิ่มขึ้น และนักศึกษาที่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม เพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรมกิจกรรมกลุ่ม และยังสอดคล้องกับ บุญช่วง ศรีธรรมาภรณ์ (2554) ได้ทำการวิจัย เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประสิทธิภาพการทำงานของนักบัญชีธุรกิจอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประสิทธิภาพ การทำงานของนักบัญชีธุรกิจอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักบัญชีธุรกิจอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 85 คน ผลการวิจัยพบว่า นักบัญชีธุรกิจอุตสาหกรรมมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี โดยรวมและเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการพัฒนาศักยภาพของตน ด้านการเรียนรู้ ความรับผิดชอบ และด้านการติดต่อสื่อสาร และนักบัญชีธุรกิจอุตสาหกรรม มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีประสิทธิภาพการทำงานโดยรวมและเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านเวลา ด้านคุณภาพ และด้านปริมาณจากการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์และผลกระทบ พบว่า 1. มนุษยสัมพันธ์ที่ดีด้านการพัฒนาศักยภาพของตน มีความสัมพันธ์และผลกระทบเชิงบวกกับประสิทธิภาพการทำงานโดยรวม ด้านเวลาและด้านคุณภาพ และ 2. มนุษยสัมพันธ์ที่ดีด้านการเรียนรู้ความ รับผิดชอบ มีความสัมพันธ์และผลกระทบเชิงบวกกับประสิทธิภาพการทำงานโดยรวม

จะเห็นได้ว่าการสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์โดยใช้แนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม นักศึกษามีมนุษยสัมพันธ์มากขึ้นในทุกด้าน และยังคงพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอในทุกรายวิชา เพื่อให้เกิด เป็นอุปนิสัยการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่นในสังคมพหุวัฒนธรรม และเพื่อการประกอบวิชาชีพครูในอนาคต ได้อย่างมีคุณภาพ โดยเปรียบเทียบกับผลต่างของคะแนนมนุษยสัมพันธ์หลังจัดกิจกรรมสูงกว่าก่อนจัดกิจกรรม ตลอดระยะเวลาที่ทำการทดลอง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะในการสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ปี 1 โดยใช้ แนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ทำการทดลองด้วยตนเอง และมีข้อเสนอแนะที่นำไปใช้เพื่อให้มีประสิทธิภาพ ตามจุดมุ่งหมายดังนี้

1. การใช้แนวการศึกษาพหุวัฒนธรรม เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ปี 1 เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้สอนควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ เลือก และออกแบบกิจกรรมร่วมกันกับเพื่อน ด้วยวิธีการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลร่วมกันในด้านอื่น ๆ เช่น กิจกรรม ส่งเสริมการกล้าแสดงออก การมีภาวะความเป็นผู้นำ เป็นต้น เพราะถ้าหากนักศึกษาไม่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนที่มีความแตกต่างในสังคมพหุวัฒนธรรม ก็เป็นเรื่องยากในการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ให้ดีขึ้น ดังนั้นผู้สอนจึงควรจัดกิจกรรม เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ในทุก ๆ รายวิชา

2. ผู้สอนควรให้คำแนะนำขั้นตอน และวิธีการสร้างแบบประเมินมนุษยสัมพันธ์ เกณฑ์การประเมิน และ การใช้แบบประเมินให้กับนักศึกษาโดยละเอียด เพื่อให้นักศึกษาเกิดความเข้าใจสามารถนำไปใช้ได้จริงในการประเมิน ทักษะด้านอื่น ๆ ทั้งของตนเองและผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมที่ไม่ใช่เฉพาะในห้องเรียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรนำวิธีการจัดการเรียนรู้ตามแนวการศึกษาพหุวัฒนธรรมเพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ไปศึกษาวิจัย กับกลุ่มเป้าหมายอื่น เช่น บุคลากรในองค์กร เด็กปฐมวัย เด็กนักเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา เป็นต้น

2. ควรมีการสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัยในทุกระดับชั้นปี ทุกรายวิชา เพื่อความต่อเนื่องจนเป็นอุปนิสัยเพราะในปัจจุบันมีนักศึกษาที่มาจากหลากหลายชาติพันธุ์ มีความแตกต่างที่ หลากหลายทั้งทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ขนบประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- นงเยาว์ เนาวรัตน์, และคณะ. (2562). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์: การพัฒนาหลักสูตรพหุวัฒนธรรมศึกษา สำหรับเด็กปฐมวัยในพื้นที่ชายขอบ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2545). การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- _____. (2553). การวิจัยสำหรับครู (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- บุญช่วง ศรีธรรมาภรณ์. (2554). ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประสิทธิภาพการทำงานของนักบัญชี ธุรกิจอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระไพศาล วิสาโล. (2550). สร้างสันติด้วยมือเรา: คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง. นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี.
- วรินทร์ อรรถปทุม, และเสาวนีย์ เจียมจักร. (2565, กันยายน - ธันวาคม). ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. วารสารวิจัยรำไพพรรณี, 16(3), 196 - 204.
- แหวววรรณ ขนมาสุข. (2556). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการทำงานของเพื่อนร่วมงานกับประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงานในบริษัทแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร. สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- โศภิตา เถนว่อง, และจินตนา สรายุทธพิทักษ์. (2562, เมษายน - มิถุนายน). การจัดโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อสร้างเสริมมนุษยสัมพันธ์สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา. วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 47(2), 369 - 388.
- สุธีรัช ชูชื่น. (2555, กรกฎาคม - ธันวาคม). พหุวัฒนธรรมศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้...ทางเลือกหรือทางรอด?. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 8(2), 123 - 136.
- Bank, A. J. (2007). *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. Boston: Allyn & Bacon.

